

*Font Márta – Barabás Gábor: Kálmán (1208–1241)
Halics királya – Szlavónia hercege.
Budapest–Pécs, 2017.*

2017-ben a Magyar Történelmi Társulat és a Kronosz Kiadó gondozásában jelent meg a Pécsi Tudományegyetem két kutatója, Font Márta és Barabás Gábor közös munkája Kálmán (1208–1241) Halics királya — Szlavónia hercege címmel. IV. Béla tragikus sorsú öccsének személye korábban már mindkettejük kutatási érdeklődésének középpontjába került, így Font érdeklődését Halics-Volhinia története kapcsán keltette fel, míg Barabás figyelmét a herceg pápai megbízásai ragadták meg.

A két szerző által közösen jegyzett bevezető részben elsőként a herceg nevének eredetét veszik górcső alá. A Kálmán név kiválasztását nem Könyves Kálmán alakjára, hanem a mártírhalált halt zarándok, Coloman kultuszára vezetik vissza. Az ír szent a korszakban nagy népszerűségnek örvendett a Babenbergerek által uralt Osztrák Hercegség területén, amely aztán a merániak közvetítésével juthatott el a magyar királyi udvarba is. Ezt követően a Kálmán herceg életére vonatkozó forrásokról olvashatunk áttekintést. A magyarországi elbeszélő források szegényes információit elsősorban az ó-orosz évkönyvek, illetve különféle lengyel krónikák tudósításai egészítik ki. Míg az elbeszélő források révén leginkább a Kálmán gyermekkorában zajló halicsi eseményeket elemezhetjük, addig a hazai okleveles anyag — benne a herceg által 1226 és 1241 között kiadott diplomák — segítségével már Kálmán szlavóniai működését vizsgálhatjuk.

A kötet első nagy szerkezeti egységében Kálmán halicsi éveiről olvashatunk Font Márta tollából. A halicsi hadjáratok, majd a rövid magyar uralom évei alatt az akkor még csak kisgyermek Kálmán természetesen nem volt aktív alakítója az eseményeknek, személye elsősorban apja, II. András törekvéseinek eszközeként tűnik fel. A magyar király három évtizedes uralkodásának teljes egészét meghatározta a „halicsi ügy”, amelybe először 1205-ben avatkozott be, Roman Msztyiszlavics fejedelem halálát követően. Roman özvegye ugyanis kísérletet tett arra, hogy a férje birodalmát két fia, Danyiil és Vaszilko számára megőrizze. Ez a törekvés azonban ellentétes volt a Rusz fejedelemségeiben uralkodó szokásjoggal, amelynek értelmében a meghalt fejedelmek birtokait a szeniorátus elve szerint felosztották a népes dinasztia többi tagja között. Az özvegy így külső hatalmakhoz, II. Andrásához, illetve a lengyel Fehér Leszek fejedelemhez fordult támogatásért. A következő években a terület a magyar-lengyel vetélkedés középpontjába került, amelyben bár a Magyar Királyság katonailag mindvégig fölényben volt, a Halicsban hagyott helyőrség mégsem bizonyult elegendőnek a terület

megtartásához. 1205 után több megállapodás is született II. András és Leszek között Roman halicsi és volhíniai területeinek felosztását illetően, de végül csak az 1214-es szeptesi találkozó tudta közös platformra helyezni a két uralkodót. A meg egyezés értelmében eljegyezték egymással Kálmán herceget és Leszek Salomea nevű lányát azzal a céllal, hogy aztán a két gyermeket ültessék Halics trónjára.

A szeptesi találkozó körülményeinek bemutatását követően arról olvashatunk, hogy miként eszközölte ki II. András a pápai engedélyt Kálmán felkenéséhez és megkoronázásához. Pauler Gyula nyomán Font is arra az álláspontra helyezkedik, hogy Kálmánt valójában kétszer koronázták meg, de ezek datálását illetően már új álláspontot képvisel. Szerinte az első, még Magyarországon történt ceremóniára 1214 végén vagy 1215 elején került sor, majd a másodikra egy évvel később már Halicsban, 1216 elején. A következő fejezetekben Font áttekinti a Salomea királyné életével kapcsolatos információkat, bemutatja a Halicsban kiépülő magyar udvart és azonosítja annak tagjait, majd összegyűjti a helyi bojárság azon név szerint ismert képviselőit, akik a magyar uralom támogatóiként tűnnek fel a forrásokban.

A következő évek katonai eseményeinek elemzése során Font szakít a magyar szakirodalomban korábban uralkodó elmélettel, miszerint Kálmánt már 1215-ben elűzték egyszer rövid időre Halicsból, és arra az álláspontra helyezkedik, hogy a gyermekkirály uralma egészen 1219 elejéig fennállt. Ekkor azonban Msztyiszlav Msztyiszlavics Udaloj novgorodi fejedelem első halicsi hadjárata valóban menekülésre készítette a magyar udvart, és bár a lengyel-magyar seregek még ugyanebben az évben visszafoglalták az elvesztett területeket, az 1221-ben vezetett harmadik hadjárata végleg pontot tett Kálmán királysága történetének végére. A novgorodi fejedelem kunokkal megerősített serege győzelmet aratott a magyar hadak felett, elfoglalta Halicsot, Kálmánt és Salomeát, valamint a városban élő számos magyart pedig fogságba vetette. II. András ekkor békekötésre kényszerült, amelynek értelmében lemondott a Halics feletti területi igényekről, Msztyiszlav lányát pedig eljegyezték a magyar király harmadik fiával, András herceggel. Kálmán halicsi uralkodásának legfontosabb hozadéka Font szerint a „Halics királya” cím megszületése volt, amelyet a pápa engedélye révén az Árpád-házi herceg viselt elsőként a történelemben.

A kötet második nagy szerkezeti egységében Barabás Gábor veszi át Kálmán herceg életének elbeszélését. Msztyiszlav és II. András megegyezését követően az akkor már 13 éves Kálmán és Salomea kiszabadultak fogságukból és a Szepességben telepedtek le. Az itteni hercegi birtokok azonban még nem álltak össze egy önálló tartományá, kormányzati hatalmat Kálmán csak 1226-ban kapott. II.

András ekkor a trónörökös Bélát a déli tartományok éléről áthelyezte Erdélybe, míg a Horvátország és Dalmácia feletti hatalmat Kálmánra ruházta.

Kálmán szlavóniai uralmának bemutatása során Barabás felhívja a figyelmet arra, hogy elképzelhető, hogy a herceg nem azonnal „költözött át” a Szepességből, hanem csak évekkel később helyezte át állandó székhelyét délre. A tartomány központjával kapcsolatos elméletek bemutatása során inkább azzal az állásponttal ért egyet, hogy azt Csázmán építette ki, míg Zágráb városának az egyházi központ szerepét szánta. Utóbbi nézet mellett a legerősebb érv, hogy Kálmán tervbe vette a zágrábi püspökség és a spalatói érsekség egyesítését is.

A következő fejezetekben Barabás bemutatja Kálmán rendkívül heterogén címhasználati gyakorlatát, bátyjával, a későbbi IV. Bélával való tartósan jó viszonyát, valamint a kiéptülő hercegi udvartartást. Utóbbiban kiemelt szereppel bírt a bán, a zágrábi püspök, valamint a hercegi kancelláriát is vezető zágrábi prépost. A szakirodalomban gyakorta Kálmán udvarával kapcsolatba hozott Magyar-lengyel Krónikával foglalkozó elméleteket is áttekinti Barabás. Ezzel kapcsolatban felhívja a figyelmet arra, hogy a krónikában szereplő súlyos tárgyi tévedések valószínűtlenné teszik, hogy a krónika valóban a magyar udvarban keletkezett volna.

A továbbiakban külön fejezet foglalkozik a herceg és István zágrábi püspök kapcsolatával. Másfél évtizedes együttműködésük legfőbb vállalkozása a zágrábi és a spalatói egyházmegyék tervezett egyesítése volt, amelynek lépéseit Barabás részletesen áttekinti. Kálmán világi intézkedései mellett átfogó képet kapunk a herceg egyházpolitikájáról és IX. Gergely pápával ápolt jó kapcsolatáról is. Utóbbi keretében a pápa két özvegy lengyel hercegnő védelmét is Kálmánra bízta, valamint fontos szerepet szánt neki a boszniai bogumil eretnekek ellen vívott küzdelemben is.

Barabás önálló fejezetet szentelt Kálmán uralkodó dinasztián belüli szerepének is. Ebből kiderül, hogy míg bátyjával szinte töretlenül jó kapcsolatot ápolt, addig apjával és öccsével, András herceggel többször is konfliktusba került. Ezen ellentétek háttérében minden bizonnyal azt kell sejtjenünk, hogy II. András harmadik fiára ruházta át a halicsi jogigényt. Kálmán és András herceg konfliktusa minden jel szerint végül fegyveres összecsapásig fajult, igaz, ahogy arra Barabás is rámutat, annak pontos helyszínét és körülményeit a kutatás még nem tudta feltárni.

Az utolsó fejezetben érkezünk el Kálmán életének záróakkordjához. A tatárjárás során a herceg bátyja oldalán vonult fel a betörő mongolokkal szemben és ott volt a muhi csatában is. Rogerius és Spalatói Tamás tudósításaira, valamint B. Szabó János kutatásaira alapozva Barabás bemutatja Kálmán helytállását a katasztrofális magyar vereséggel végződő ütközetben. A herceg, a királyhoz ha-

sonlóan, el tudott menekülni a tatárok elől, de a csatában szerzett sebesüléseiből már nem tudott felépülni. Valószínűleg már hercegségébe visszatérve írta meg segélykérő levelét IX. Gergely pápának, majd 1241 májusában Csázmán eltávozott az élők sorából.

A kötetet lezáró összegzésben a két szerző bemutatja Kálmán megítélését az utókor szemszögéből, külön kitérve arra, hogy mennyire eltérő a herceg megítélése a különböző nemzeti történetírásokban. A mindvégig olvasmányos stílusban megírt munka egyik legfontosabb érdeme, hogy kimerítően feldolgozza a Kálmán herceggel kapcsolatos külföldi szakirodalmat. Mindemellett örömtelinek tarthatjuk, hogy Font Márta és Barabás Gábor jóvoltából egy újabb példánnyal bővült a középkori biográfiák sora, hiszen ez az a műfaj, amely leginkább meg tudja ragadni a történelem iránt érdeklődő, nem-szakmai olvasóközönség érdeklődését.

Lados Tamás